

Nidaamka Dimuqraadiyada

Ujeedooyinka guud ee cutubka

Ka dib dhammaadka cutubkan, ardaydu waxay awoodi doonaan inay:-

- Fahmaan macnaha dhismaha nidaamka Dimuqraadiyada wuxuu yahay.
- Fahmaan xuquuqda bin'aadamka iyo kuwa dimuqraadiyadeed ee muwaadiniinta.
- Fahmaan xarrumaha dimuqraadiyadu muhiimada ay leeyihiin.
- Ka heshiiyaan khilaafka u dhexeeya isla markaana fahmaan muhiimada iyo faa'iidada ay leedahay in si nabad galyo ah u wada noolaadaan.
- identify the similarity and difference between federal and regional states.

1.1. Dhismaha Hanaanka Dimuqraadiyada

1.1.1. Macnaha Dhismaha Nidaamka Dimuqraadiyada

Jaantuska 1.1.1. Xubnaha naadiga milgaha qaranka oo ka qaybqaadanaya tababar loo qabtay. members on training

- sawirkan kor ku xusan idinka oo ka duulaya, qeexa macnaha dhismaha nidaamka dimuqraadiyada.

Marka la leeyahay dhismaha nidaamka dimuqraadiyada, waxaa jira tilmaamo ficileed oo gacan ka geysan kara hirgelinta iyo hanashada dimuqraadiyada. Dhismaha nidaamka dimuqraadiyada waxa inta badan xooga lagu saaraa sidii loo qaban lahaa ficilada waxqabad ee sida rabaynta muwaadin dimuqraadiyadeed, iyo waliba sidii loo hanan lahaa hab-dhaqanka dimuqraadiyada. Marka laga hadlayo rabaynta muwaadinka dimuqraadiyadeed, waa inuu noqdaa mid ku sifoobay astaamahan soo socda:

- garashada, xurmeynta iyo difaacida xuquuqaha dimuqraadiyadeed iyo kuwa aadamaha ee muwaadiniinta islamarkaana sicut u garanaya una guta sida ugu haboon.
 - aminsan islamarkaana aqbalay/qaatay/ inay kala duwanaantu tahay mid waxtar u leh dhismaha hanaanka dimuqraadiyada
 - si cad u ogsoon ujeedooyinka aas'aassiga ah iyo waxtarka dimuqraadiyadu uleedahay isirka, diinta, luqada, aragtida, iwm iyada oo ay kaladuwanaanta shucuub halkeeda tahay, haddana waxaa loo baahanyahay in lagu wada noolaado dulqaad, nabad iyo isjacayl ku dhisan ujeedooyinka guud ahaaneed.
 - Aaminsan sareynta sharciga
- Kh) ku dheehantahay wadaniyad iyo hindisayaal shaqo.

Nidaamka Dimuqraadiyada

1. kala duwanaanshaha dadka ee dhinacyada aragtida ama rabitaanka oo loo baahanyahay in la xurmeeyo ama la aqbalo iyadoo dulqaad loomujinayo fikradaha iyo aragtiyada dadka kale.
2. Ismaan dhaafyada oo hab-nabadgelyo, wadaxaajood iyo is aaminaaad lagu xaliyo.
3. Is ku dhacyada lagu xalin kariwaayo wadhadalka oo loo gudbisto cid gar qaad ka noqoto, islamarkaana lagu qanco go'aan kasta oo ay ka soo saaraan.

Layliska 1

Su'aalahan soosocda ka jawaaba

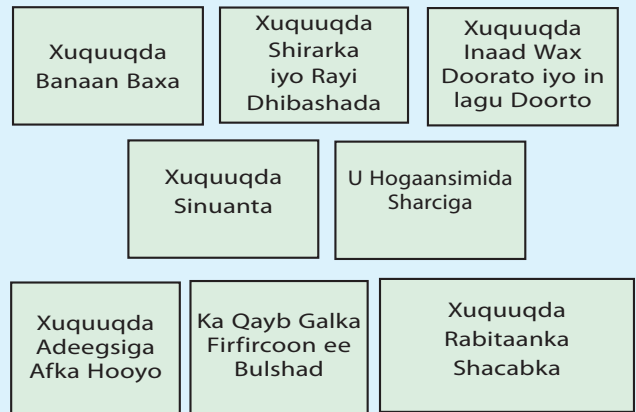
1. Idinka oo soo qaadanaya Afar tusaale, sheega macnaha dhismaha hanaanka dimuqraadiyada.
2. Sidee loo abuuri karaa muwaadin ku rabaysan dimuqraadiyada? Kawaada hadla
3. Sidee loo hannan karaa nidaamka dimuqraadiyada? Kawada xaajooda.

Nidaamka dimuqraadiyadu waa hannaan lagu xurmeeyo xuquuqaha dimuqraadiyadeed iyo kuwa Adamaha ee muwaadiniinta, iyo xuquuqda sinaansho ee quruumaha, qowmiyadaha iyo shucuubta. Waana mid cida shacabku doortay talada loogu dhiibo, marka ay ka biya-diidaana cida hogaaminaysa sida ay wax uwado, talada lagaga qaado, islamarkaana cidii badali lahayd lagu soo doorto hab-nabadgelyo. Sidaas awgeed, nidaamka dimuqraadiyadu waa hab lagu xaqiijiyo inuu shacabku yahay kan awooda ugu sareysa leh.

Shaqo kooxeed

Idinka oo ka duulaya dhismaha nidaamka dimuqraadiyada, warbixin-qoraal ah kasoo diyaariya ficilada waxqabad ee dalkeena laga wado wakhti xaadirka.

1.1.2. Qodobada Aasaasiga ah ee dhismaha hanaanka Dimuqraadiyada

Jaantuska 1.2. Qodobada Aasaasiga ah ee dhismaha nidaamka Dimuqraadiyada

- Sawirkaaskore maxaad ka fahanteen?
- Qodabeeya qodobada aas aaska u ah dhismaha nidamaka dimuqraadiyada

Waxaa jira qodobo ama xaalado lagama maarmaan u ah in la abuurto hanaan (nidaam) dimuqraadiyadeed oo ka hanaqaada dalka. Haddaba, qodobada/arrimaha aasaasiga ah ee dhismaha nidaamka dimuqraadiyadu waa kuwan hoos ku xusan:-

B. U hogaansanaanta sareynta sharciga

Sareynta sharcigu waa mid aad muhiim u ah marka laga hadlayo nidaamka dimuqraadiyada. Sharciga ayaa ah kan ugu sareeya, islamarkaana lagu socodsiiinayo hawl kasto laqabanayo.

T. Ilaalinta rabitaanka dadweynaha iyo xuquuqda Muwaadiniinta.

Saldhiga koobaad ee nidaamka dimuqraadiyadu waa madax-banaanida shacabka. Sidaas awgeed, muwaadiniintu iyagoo xor ah waxay awood u leeyihiin in ay kalsoonida kala noqdaan wakiilkii ama xukuumadii ay horey u soo doorteen hadii ay xilkii iyo shaqadii loo wakiishay ka soo bixi waydo.

Nidaamka Dimuqraadiyada

J. Dhawrista (Xurmaynta) Xuquuqda Sinaanta.

Dhammaan qaramada, qawmiyaadka iyo shucuubta kala duwan ee ku dhaqan dalka, sharciga hortiiisa way u siman yihiin iyada oo aan loo eegayn (fiirinayn) midabkiisa, qowmiyadiisa, diintiisa, luqadiisa, jinsiyadiisa (Lab/dhadig) iyo aragtidiisa siyaasadeedba. Sidoo kale, waxay leeyihiin xuquuqo isku mid ah sida tan dhaqan-dhaqaale, bulsho, siyaasadeed IWM.

X. Xuquuqda Codaynta doorasho iyo tan tartanka doorasho.

Ruux kasta ama muwaadin kasta oo gaadhay da'da loocayimay doorashooyinka dalka wuxuu xaq u leeyahay in u dhiiban karo codkiisa gaar ahaaneed isla markaana waxaa kaloo u xaq u leeyahay in u isutaagi karo tartan doorasho xor ah iyada oo aan wax handadaad ama usan jirin wax cabsi galin ah. Matalan sharciga doorashooyinka qaranka Itoobiya waxa u dhigayaa in muwaadin kasta oo gaadhay da'da 18 Jir leeyahay xuquuq u wax ku dooran karo isla markaana la dooran karo isaga laftiisa.

- Ensures the right of all eligible citizens to elect and to be elected regardless of sex, ethnicity, language, religion etc.
- Ensures the right of people to be governed by their representatives.
- Ensures the right to participate in a political system directly or indirectly.

Kh.Dhawrista (Xurmaynta) Xuquuqda Adeegsiga Luqada Afkaaga-hooyo.

Qaran ama qowmiyad kasta waxay xaq u leedahay inay adeegsan karto luqada Afkeeda-hooyo haday tahay kuhadlisteeda iyo wax ku barashadaba. Tusaale, Deegaanka Soomaalidu wuxuu hada

isticmaalaa luqada Af-soomaaliga oo ah luqada Afka-hooyo. Dugsiyada hoose-dhexe (1 – 8aad) waxaa wax lagu bartaa luqada Af-Soomaaliga. Sidoo kale waxaa Xafiisyada Dawlada Deegaanka Soomaalida lagaga shaqeeyaa Af-Soomaali, Sidaas awgeed, Afka rasmiga ah ee Deegaanka Soomaalidu waa Af-Soomaali.

Layliska 2

- Waa maxay faa'iidada ay leedahay Adeegsiga luqada Afka-hooyo? Ardaydu ha ka wada hadlaan!

D. Ka qayb galka firfircoon ee muwaadiniinta

Nidaamka dimuqraadigu maaha mid ay dhisi karaan koox ama dad tiro yar, balse waamid ubaahan inay bulshadu sifir-fircoon uga qayb qaadato.

R. Dhawrista Xuquuqda Xoriyatul qawlka, shirarka iyo qoraal sameyntaba.

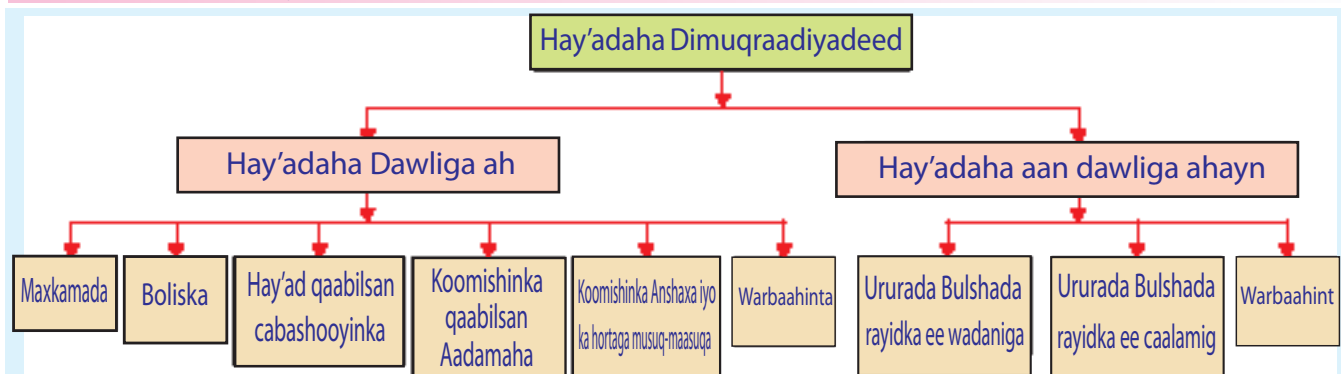
Muwaadiniintu waxay xor u yihiin in ay afkaarta ama aragtida ay qabaan ku gudbin karaan hadal (odhaah) ama qoraal ahaanba. Sidoo kale, waxay xor u yihiin in ay samayn karaan shirar (isutag urur) oo ah mid nabadgelyo ku dhisan. Haddaba, xuquuqdani waa mid ka reebaysa muwaadiniinta in baqdingalin iyo cagajuglayn loo geysto.

Layliska 3

1. Ardeydu hakawada xaajoodaan siyaabaha hadal ama qoraal ahaan loogu cabiri karo ra'yiga ama aragtida
2. Fadlan, Baruhu ha u fududeeyo ardayda fasalka in ay wajahaan habka barishadaha, iyagoo u fadhiisanaya koox-koox yar kadibna fasalka ha u soo bandhigaan.

Nidaamka Dimuqraadiyada

1.2. Ahmiyada ay leeyihiin Hay'adaha Daryeelista Xuquuqda Aadamaha iyo tan Dimuqraadiyada

Jaantuska 1.3. Hay'adaha daryeelista Xuquuqda aadanaha ururada u taagan

Idinka oo ka shidaal qaadanaya hay'adaha dimuqradi, ee daryeela xuquuqaha Aadamaha iyo kuwa dimuqradiyada sheega waxtarkooda

- Ujeedada loogu baahday ilaalinta xuquuqaha aadamaha iyo kuwa dimuqraadiyadu, way badantahay. Kuwa ugu muhiimsana waa kuwan soosocda;
- b) xuquuqaha dastuuriga ah si aan loo leexin fasiraadooda, islamarkaana sida ugu haboon loogu fuliyo.
- t) meelkasta hanoqotee, waa inaysan fulin dhaqanada bulsho ee ka hor imaanaya dastuurka islamarkaana ku xadgudbaya xuquuqaha.

Hadaba, si loo gaadho ujeedooyinka laga leeyahay aslaaxinta (sugida) xuquuqaha aadamaha iyo kuwa dimuqraadiyada, waa in la helo hay'ado dimuqraadi oo ka shaqeeya ilaalinta arintan. Hay'adaha daryeelisata xuquuqaha aadamaha & kuwa dimuqraadiyada waxaa loo kala saari karaa kuwa dawliga ah iyo kuwa aan dawliga

ahayn. Kuwa dawliga ah waa ka mida ah sida? Maxkamadaha, saldhigyada booliska, hay'ada qaabilsan cabashooyinka, koomishinka xuquuqda aadamaha, koomishinka Anshaxa iyo ka hortaga musuq-maasuqa, hay'adaha warbaahinta gacanta ugu Jira dawlada. Hay'adaha dimuqraadi ee aan dawliga ahayn ee dalka dhaxdiisa ka shaqeeya ururada bulshada rayidka ee caalamiga ah, ururada bulshada rayidka ah ee wadaniga ah iyo hay'adaha warbaahinta gaarka loo leeyahay.

Guud ahaan hay'adaha dimuqraadi ee kartida badan waxay gacan ka geystaan dhawrista xuquuqaha aadamaha iyo kuwa dimuqraadiyadeed ee shacabka iyago u sahlaya bulshada sidii ay uga faa'idaysan lahaayeen xuquuqahooda.

Maxkamadaha: maxkamaduhu sida hay'adaha kaleba, iyagna waa hay'ad hormood ka ah sugida sareynta sharciga. Maxkamaduhu iyagoo ka shidaal qaadanaya sharciga ayay garsooraan dacwadaha (muranada) soo kala dhexgala bulshada iyagoo ka madaxbanaan wax kasta oo la xidhiidha eexda iyo nacaybshaha dhinacyada is haya. Aas'aasida

Nidaamka Dimuqraadiyada

maxkamaduhuna waa mid salka ku haysa dastuurka sidookale Aas'aaska garsoorkuna waa mid salka ku haysa erayga ah dhamaan dadku sharciga way u simanyihiin. Nidaamka shaqo ee maxkamuduna waa mid ka madaxbanaan In lagu shaqeeyo arimaha laxidhiidha kala jeclaysiga sida midabka, jinsiga, luqada, diinta, siyaasada iyo arimaha kale ee kala duwanaansho.

Booliska: boolisku waa hay'ad utaagan sugida/ilaalinta xuquuqaha aadamaha iyo kuwa dimuqraadiyada ee lagu xusay dastuurka, islamarkaana xaqiijiya nabadgelyada iyo amniga shacabka

Koomishinka xuquuqda aadamaha: ka sokow difaacida xuquuqda aadamaha, waa hay'ad u taagan qaabilaada cabashooyin ka dadka leh xuquuqdaydii baa lagu xadgudbay, islamarkaana furta baadhitaanka ku haboon kiisaska cabashooyinka la soo gaadhsiyo, ugu dhambeyntiina ka qaadata go'aan la xidhiidha cabashada. Koomishinka xuquuqda aadamuhu wuxuu xaqiijiyaa oo kale inaysan sharciyada, bayaanada iyo qawaaninta ka soo baxa dawladu ka hor imaanin xuquuqaha aadamiga ee muwaadiniinta. Marka laga reebo arimaha maxkamaduhu gacanta ku hayaan, dhamaan cabashooyinka la xidhiidha xadgudubyada loo geysto xuquuqaha aadamiga koomishinkani wuu soo dhaweeyaa iyadoonan cidna la weydiinayn wax kharash ah inay bixiyaan

Hay'ada qaabibaan cabashooyinka:- waa hay'ad utaagan ilaalinta xuquuqaha muwaadiniinta islamarkaana eegta kiisaska cabashooyinka dadka

leh hay'adaha dawlada ayaa xadgudubyo noo geystay iyadoo markaana furaysa baadhitaano ku aaddan cabashooyinka la soo gaadhsiyo, kadibna go'aan ka soo saarta arrimaha cabashooyinka laxidhiidha.

Hay'adan waa mid dabagasha masuuliyiinta iyo shaqaalaha dawladu inay u shaqeeyaan si waafaqsan sharciga iyo inay ka gudbeen heerka awoodhooda loogu talagalay. Sidoo kale, hay'adani waa mid u taagan xaqiijinta in ay hay'adaha fulintu sharciga u fuliyeen sida uu dhigayo sharcigu, islamarkaana maamulka dawladu looga dhigi laha mid hufan oo tayo iyo waxqabad hufan leh.

Koomishinka Anshaxa iyo ka hortaga musuq-maasuqa: Waa hay'ad loo aas'aasay sidii loo abuuri lahaa bulsho ka dhisan xaga anshaxa, islamarkaana la halganta falalka musuq-maasuqa. Hayadu waa mid ka hawlgasha dhinacyada fidinta waxbarashada anshaxa iyo la dagaalanka musuq-maasuqa, la dagaalanka dambiyada falalka musuq-maasuqa, fashilinta, baadhitaano ku samaynta iyo dacwad ku oogista cida lagusoo cedeeyo ama lagu tuhmo musuq-maasuqa

Ururada bulshada rayidka: ururada bulshada rayidka ahi waa hay'adaha ka baxsan qaab-dhismeedka dawliga ah oo ay aas'aasaan muwaaniinta dalku. ururada bulshada rayidkuna waa kuwo gacan ka geysta xalinta mushkildaha ka dhex aloosma bulshada dhexdeeda. Sidoo kale, waxay saamayn ku yeeshaan nidaamka shaqo ee hay'adaha dawliga ee u adeegaya bulshada

Nidaamka Dimuqraadiyada

Warbaahinta; Hay'adaha warbaahinta waxaa ka mid sida Raadiyaha iyo Tilifishinka, Jaraaidka, Majaladaha, iwm. Hay'adaha warbaahintu, waxay u taaganyihiin gaadhsiinta bulshada xogta dhabta ah oo dhex-dhexaad ah, islamarkaana bulshada ka dhisa xaga agoonta la xidhiidha xaaladaha iyo arimaha dalka gudahiisa iyo dibadiisaba.

Layliska 4

Kajawaaba su'aalahan soo socda

1. Maxaa loo daryeelaa xuquuqaha aadamaha iyo kuwa dimuqraadiyada kawada hadla
2. Hadii ay jiraan hay'ado ka shaqeeyaa degmooyinkiina ilaalinta xuquuqaha aadamaha iyo kuwa dimuqraadiyada falanqeeya, islamarkaana sheegaa hawlaha waxqabad ee ay ka qabteen dhinaca daryeelista xuquuqaha.

Shaqo kooxeed

Hay'adaha dimuqraadi ee kor lagu soo sheegay idinka oo kaduulaya isku qaybiya kooxo, islamarkaana waraaqo intaad kuqortaan magacdooda bakhtiyaa nasiib uqaata. Kadibna koox kasta iyadoo tagaysa xafiisyada hay'adahaas hakasoo diyaariso warbixin. Hadii ayna xafiisyo goobihiina kulahayn, adeegsada ilo-kaladuwan, qiimayna ku sameeya, warbixin kasoo diyaariya.

1.3. Hab-Nabadgelyo ku xalinta Farqiga iyo isfahan la'aanta

Jaantuska 1.4. Wada tashi Saaxiibtinimo

1. Idinka oo fiirinaya sawirkaas kore, sheega waxay ardaydu qabanayaan,

Sadexda saaxiibo

Ayaan, Rooda iyo Hodan waa ardey dhigta Fasalka 8aad 'T'. Waa saxiibo aad iskugu dhaw, ka sokow tan fasalka. Waxayna ku wada nool yihiin haltuulo (hal xaafad). Waxay ku heshiiyeen inay sameystaan/ saartaan jadwal-qorshe oo ay Sabti iyo Axada ku akhristaan duruusta casharadadooda. Kadib, waxay bilaabeen dejinta jadwalkaas qorshe iyagoo kawada hadlaya sidii ay iskula meel dhigi lahaayeen. Hasa yeeshee, waxaa ku adkaatay inay diyaarsadaan jadwalka midaysan, maadaama oo uu sadexdaba rabitaan koodu kala duwanaa. Ugu horeyn maxaynu akhrina? Su'aasha ah Si la iskula meel dhigo ayay Ayaan soo jeedisay in laga dhigo **xisaab, Roodana Ingiriis** ayay tidhi halka ay **Hodan** dhinaceeda ka tidhi waa in laga dhigaa Sayniska. Hadaba, diyaarinta qorshaha jadwal ee Sabtida iyo Axada iska daaye, waxay qarka u saaranyihiin inay ku coloobaan gabdhahaas saaxiibada ah.

Nidaamka Dimuqraadiyada

Layliska 5

Idinka oo ka duulaya sheekada kor ku xusan ka shaqeeya su'aalaha

1. Hadii aad ahaan lahaydeen sadexdaas saaxiibo, sidee baad u xalin lahaydeen kala duwanaanshaha u dhexeeyay gabdhahaas?
2. Sidee ayaad u diyaarin lahaydeen jadwal u cuntama sadexdaba?

Arimaha aas'aasiga ah ee xalinta khiilaafaadka/mishkiladaha

Ardayeey Bulsho kasta oo ku nool goob, deegaan ama wadan waxay leedahay hab-dhaqameedyo iyo sharciyo ay ku maareysato ama ku xalisato farqiyada iyo iskudhacyada ka aloosma iyada gudaheeda.

Sidaas awgeed, bulshadeena Soomaalidu waxay leedahay siyaabo lagu maareeyo (Xaliyo) farqiga iyo isfahan la'aanta soo kala dhax-gasha laba dhinac, laba kooxood ama laba shaqsiba. Markaas, hababka/siyaabaha lagu xalin karo khiilaafaadka waxaa ka mid ah:-

- Wada xaajoodka
- Isdhagaysashada
- Iskudul qaadashada.

B. Wadaxaajoodka.

- Wadaxaajoodku ama Wadahadalku waa mid ka mid ah wadooyinka si nabadgelyo ah oo loogu xaliyo/maareeyo khiilaafaadka iyo iskudhacyada.
- Habka wadaxaajoodku waa mid laba-geesood ah oo ay ku kulmaan dhinacyada iskhilaafsani ama isku dhacsani

- Wadahadalku waa hab ay si toos ah ugu kulmaan dhinacyada ismaandhaafsani si ay go'aan uga gaadhaan khiilaafaadkooda
- Dhinacyada ku lugta leh wadaxaajoodka waa inay noqdaan kuwo aaminsan xalinta maareynta ismaandhaafka ka dhexeeya.
- Habkan wadaxaajoodku waa mid u baahan karti dhaqan-dulqaad iyo is ixtiraam
- Dhinacyada iskhilaafsani waa inay ka taxadaraan marka ay gartooda sheeganayaan ay aflagaado u gaystaan dhinaca kale.
- Habka wada hadalku, waa mid ay dhinacyada ku lugta lihi ay ku gaadhaan heshiis u cuntama labada dhinacba.

T. Isdhagaysiga/Ismaqalka.

Isdhagaysigu waa mid ka mid ah hababka xalinta khiilaafaadka iyo iskudhacyada.

Isdhagaysigu waa (xaalad) mid la xidhiidha lahaanshaha rabitaan aynu ku dhagaysan karo afkaarta, aragtida iyo doodaha dhinacyada kale. Dhinaca kale, isdhagaysigu waa hanaan aynu ku dhiiban karo afkaarteena, aragtideena iyo dareenkeena aan maanka ku hayno, si taxadar ku jiro.

Ismaqalku waa xaalad gacan ka geysan karta abuurista jawi wanaagsan oo ay dhinacyada iskhilaafsani kuwada hadli karaan isla markaana isfahan u ku dhaxmari karo. Marnaba, wax isfahan/heshiis ahi madhici karo haddii aan ismaqal iyo isdhagaysi jirin. Haddaba, in lahelu isfahan ama heshiis ay dhinacyo iskhilaafsani gaadhaan, waxaa lagama maarmaan ah in ay horta dhinacyada ismaandhaafsani la yimaadaan ismaqal ama isdhagaysi la xidhiidha aragtida, afkaarta iyo doodaha ay kala aaminsan yihiin si ay ku dheehan tahay anshax-wanaag, is-ixtiraan iyo isqadarin ay isu hayaan.

Nidaamka Dimuqraadiyada

J. Dul-qaadka.

Dulqaadku waa hab ku dhisan lahaanshaha karti iyo rabitaan la jaanqaadi kara dabeecadaha, fikradaha, caadooyinka, caqiidooyinka, aragtiyada, IWM, ee ay leeyihiin dadyaw kala duwani.

Dulqaadku waa ficil ay ku dheehan tahay isfahan iyo wada noolaansho ka dhexeeya bulsho/dadyaw kale aaminsan ama haysta dhaqano iyo fikrado kala jaad ah, haday tahay marka aynu joogno guriga, iskuulka, goobaha-dadweynaha, dalka iyo Dunidaba guud ahaan.

Dulqaadku waa tubta/tabta ugu wanaagsan ee ay dhinacyo/bulsho kala jaad-jaad ahi, kuwada socon karaan, isla markaana ay nolol kuwada socon karaan, islamarkaana ay nolol kuwada qaybsan karaan, iyaga oo dhinac iska dhigaya farqiga kala duwanaanshahooda. Haddaba, sida kaliya ee aan dulqaad ku muujin karo, waa inaga oo marka hore u aragna kala duwanaanshaha (laftigiisa) mid wanaagsan, ama waa inaga oo hortaba kala duwanaanshaha ka eegna dhinac fiican. Ugu dambayn, dulqaadku waa hab/tab ay dhinacyada kala aragtida, fikradaha iyo kala luqadahaba ahi, isugu muujiyaan dareen kudhisan garawshiyo, ammaan iyo dulqaad midba kan kae u hayo.

Layliska 6

Kajawaba su'aalaha soo socda

1. Sheega mushkiladaha iskudhac/khilaaf ee ka dhaca meelaha kaladuwan sida hab-nabadgalyo logu xalin karo
2. Tusaale ka bixiya kaalinta wadaxaajoodka, dulqaad iyo ismaqalka ku leeyihiin xalinta khilaafaadka

1.4 Dawladaha federaalka iyo kuwa deegaanada

1.4.1. Midnimada iyo kala duwanaanta

- sheega arimaha muujinaya midnimada dawaldaha federaalka iyo kuwa deegaanada.

Midnimada: qaab-dhismeedka jamhuuriyada dimuqraadiga federaalka Itoobiya ee ka kooban dawlada federaalka iyo kuwa deegaandu, waa astaanta ugu muhiimsan ee tilmaamaysa. Midnimada dawlada federaalka iyo kuwa deegaanada. Waxaa kale oo ay ka midaysanyihiin qaab-dhismeedka gole-awoodeed ee dawlada federaalka iyo kuwa deegaanada oo labadooduba ka koobanyihiin sadexda-gole ee kala ah: golaha sharci-dejinta, goaha-sharci fulinta, iyo golaha garsoorka (sharci tarjumaada).

Tani kale ee ay ka midaysanyihiin dawlada federaalka iyo kuwa deegaanadu, waa ilaalinta iyo xurmaynta dastuurka federaalka oo uu labadaba xil-ka saaranyahay.

Kala duwanaanshaha: si la mida waxyaabaha ay ka midaysanyihiin oo kale, ayaa waxaa jira dhinaca kale kala-duwanaansho u dhexeeya dawlada federaalka iyo kuwa Deegaanada.

Kala duwanaanshaha ugu horeeya ee u dhexeeya waa tan golaha federeeshinka oo ka jira dawlada federaalka, balse aynan deegaanadu lahayn. Golahaas, oo ka kooban xubnaha qaramada qowmiyada, iyo shucuubta kala duwan ee dalka. Kaladuwanaanshaha kale ee aasaasiga ah waa tan dawlada federaalka oo u xilsaaran fulinta arimaha qaran sida: lacagaha, xooga difaac iyo arimaha dibada. Halka ay deegaanaduna u xilsaaranyiin arimaha maamuladooda.

Nidaamka Dimuqraadiyada

Layliska 7

Kawada-xaajooda su'aalaha soo socda:

1. Maxay yihiin cadeymaha (tilmaamaha) muujinaya midnimada dawlada federaalka iyo dawlada deegaanada?
2. Maxay yihiin cadaymaha muujinaya kala duwanaanta dawlada federalka & kuwa deegaanada

1.4.2. Awooda Wadajirka ah ee dawlada federaalka iyo xukuumadaha Deegaanada

Waxaa jira Awoodo ay wada jir u leeyihiin xukuumada federaalka iyo kuwa Deegaanadu. Sida ku cad qodobka 98aad ee dastuurka jamhuuriyada dimuqraadiga federaalka Itoobiya, awood-wadaaga ay leeyihiin waxaa ka mid ah:-

- b) Xukuumada federaalka iyo Deegaanadu waxay si wada jir ah u soo rogaan, islana ururiyaan macaashal-macaashka ganacsiga, kan shaqada iyo canshuurta iibka ee shirkadaha hay'adaha horumarka ee ay sida wada jirka ah u aas'aasaan.
- t) Waxay si wada jir ah u soo rogaan islana ururiyaan macaashal-macaashka ganacsiga ee shirkadaha kan faa'iidada xubnaha shirkadaha iyo waliba canshuurta iibka.
- j) Waxay si wada jir ah u soo rogaan, una wada ururiyaan macaashal-macaashka dakhliga shaqooyinka waaweyn ee macdanta, dhammaan batroolka iyo gaaska dabiiciga ah iyo waliba kuwa laga bixiyo canshuurta loo yaqaan "royalty".

Layliska 8

1. Dawlada Itoobiya imisa gole ayay ka kooban tahay? Maxayse tahay ujeeddadu? Tafaasiil ka bixiya?
2. Awood qaybsiga golayaashu muxuu ku saleysan yahay?

1.4.3. Hawlaha shaqo ee Maamulada Magaalooyinka

- Waa kuwee labada ismaamul-magaalo ee Dawlada Federaalka u tirsan?

Ka sokow sagaalka dawlad-deegaan ee soo dhisay dawlada Federaalka, waxaa kale oo jira laba ismaamul-magaalooyin oo kala ah Addis Ababa iyo Dirir-Dhaba. Hadaba, hawlaha shaqo ee maamulada magaalooyinka waxaa lagu sheegay bayaanada kala ah: bayaankii Addis Ababa-87/1999, iyo bayaankii Dirir-Dhaba-4/4/1996. Hawlahaas oo ah:-

- b) Soo roggista iyo so ururinta cashuuraha dakhli ee hoos yimaada maamuladooda
- t) Qorshaynta iyo fulinta barnaamijyada horumarinta dhaqaale iyo bulshaba
- j) Ansixinta iyo maamulista miisaaniyada iyo waliba ka soo daynsashada ilaha kale ee dakhliyada dalka.
- x) Maamulista dhulka iyo khayraadka dabiici ee laga helo maamulada magaalooyinkooda.
- Kh) Aas'aasida xoog boolis oo ka shaqeeya sugida amniga iyo xasiloonaada shacabka ku dhaqan ismaamulka magaalada.

Nidaamka Dimuqraadiyada

- d) Aas'aasida xafiisyada dawlaha ah iyo waliba hay'adaha horumarineed ee ismaamulka magaalada, islamarkaana go'aaminta Awoodaha iyo waajibaadyadooda waxqabad.
- r) Go'aaminta xaaladaha maamulka shaqaale ee ismaamulka magaalada.
- s) Awaamiir iyo shuruuc ka soo saarista arimaha hoos yimaada ismaamulka magaalada
- sh) Heshiis lagalida magaalooyinka dhigooda ah, islamarkaana lagula mataaneynayo kuwa dibada dhinacyada farsamada, dhaqaale iyo kuwa dhaqanba
- dh) Heshiis toos ah oo lala galo qaybaha iyo xafiisyada dawlada Federaalka, iyo waliba dawlad-deegaanada dalka oo xidhiidh iyo heshiisyo toos ah lala sameeyo.

Layliska 9

Su'aalaha soo socda ka jawaaba

1. Sheega 5 kamida hawlaha wax qabad ee ismaamulada magaalooyinka
2. ismaamulada magaalooyinka aad soo sheegteen kawada hadla hawlaha wax qabad ee ay qabtaan, idinka oo qodobaynaya.

1.5. Xidhiidhka arimaha dibada ee Itoobiya

1.5.1 Cilaqaadka ay Itoobiya la leedahay dalalka caalamka

Jaantuska 1.5. Xidhiidhka Caalamiga ee Itoobiya

- Sheega arimaha ay itoobiya cilaqaadka kala leedahay wadamada caalamka sida ka muuqata sawirka

Xidhiidhka ay Itoobiya la leedahay wadamada caalamka waa mid soo jireen ah. Sida taariikhda miilaadiga 1945 Itoobiya waxay ka mid ahayd aas'aasayaashii Qaramada Midoobay (Q.M.). Wakhtigan xaadirka ahna waxay cilaqaad la leedahay tusaale wadamada kuyaala Bariga dhexe, Aasiya, Yurub iyo Ameerika. Xidhiidhkaasna waamid taabanaya dhinacya badan sida dhaqaalaha, siyaasada, ganacsiga iyo, dhaqanka.

Layliska 10

Ka jawaaba su'aalaha soo socda:

1. Waa kuwee dalalka ay itoobiya xidhiidhka wanaagsan la leedahay?
2. Heerkuu taaganyahay dalalkaas xidhiidhkoodu?

Nidaamka Dimuqraadiyada

1.5.2 Faa'iidada (danaha) ay Itoobiya ka hesho Wadamada xidhiidhka ay la leedahay

- Xidhiidhka ay Itoobiya laleedahay wadamada caalamka waa mid ka tarjumaya danta qaranka iyo tan shacabka dalka.

Xidhiidhka siyaasada arrimaha dibada ee Jamhuuriyada Dimuqraadiga Federaalka Itoobiya waa mid ku dhisan ilaalinta iyo xurmaynta danaha dhaqan-dhaqaale, bulsho siyaasad iyo tan dhaqanba ee shucuubta dalkan Itoobiya.

Layliska 11

Kawada hadla su'aalahan soo socda.

1. Kawada hadla faaidooyinka ay Itoobiya ka hesho wadamada caalamiga ee ay xidhiidhka la leedahay
2. Idinka oo kooxo kala duwan u fadhiisanaya islamarkaana soo qaadanaya dalal kaladuwan, sheega faaidooyinka ay Itoobiya ka heshay dalalkaas ay xidhiidhka la leedahay

Gunaanadka Cutubka 1^{aad}

Nidaamka dimuqraadiyadu waa hanaan dhawraya ama xurmaynaya xuquuqaha aadamaha iyo tan dimuqraadiyadaba, sidoo kale waa mid ilaalinaya xuquuqda sinaansho ee qaramada, qowmiyadaha & shucuubta kala duduwan ee dalka kuwada nool. Dhismaha, hanaqaadka iyo ku dhaqanka nidaam dimuqraadiyadeed, waa hawl adag oo u baahan dadaalo fir-fircoon oo lala yimaado. Haddaba, isku doo wada duuboo, dhismaha nidaam dimuqraadiyadeed, waa mid lagu doonayo in la abuuru muwaadiniin dimuqraadiyadeed iyo waliba dhaqaajinta dhaqan dimuqraadiyadeed oo laga hirgasho dalka oo wax katara arrimaha maamulka suuban, sareynta sharciga, sinaanta, cadaalada, dhawrista xuquuqaha Aadamaha, iyo tan dimuqraadiyada Afkaartaada oo aad six or ah u dhiibato xuquuqda cod-dhiibasho iyo tan tartanka doorasho ama musharaxnimo. Qodobadaasina, waa kuwo aas'aas u ah dhismaha hanaanka dimuqraadiyadeed.

Aslixinta xuquuqaha Aadamaha iyo tan dimuqraadiyada waa xaalado u baahan jiritaanka hay'ado dawli ah iyo kuwo aan dawli ahaynba. Hay'adaha dimuqraadiga ah ee dawliga ah waxaa ka mid ah; sida: Maxkamadaha, Booliska (Bilayska), hay'ada cabasho dhagaysiga, koomishinka xuquuqda Aadamiga, koomishinka ka hortaga musuqa, iyo hay'adaha warbaahinta ee ay dawladu gacanta ku hayso.

Kuwa aan dawliga ahayna waa hay'ado dimuqraadi oo iskugu jira kuwo caalami ah iyo kuwo wadani ah, iyo waliba hay'adaha warbaahinta ee aan dawliga ahayn.

Wada-xaajoodka isdhagaysiga iyo dulqaadka;

Waa arrimo aas'aas u ah xalinta farqiga ama Isfahan la'aanta soo kala dhaxgali karta laba shaqsi, laba dhinac ama laba-dalba. Astaanta midnimo ee ka dhaxeysa xukuumada Federaalka iyo kuwa deegaanada, kow labaduba waxay ka tirsan yihiin qaab dhismeedka dastuurka Jamhuuriyada Dimuqraadiga Federaalka Itoobiya (J.D.F.I). Sidoo kale, labaduba waxay leeyihiin saddexda gole awoodeed ee dawliga ah sida golaha sharci dajinta, golaha hawlfulinta iyo golaha garsoorka & maxkamadaha. Masuuliyada koobaad ee xukuumada dhexe iyo kuwa deegaanaduba, waa difaacida & ilaalinta Dastuurka.

Nidaamka Dimuqraadiyada

Farqigooduna ama kala duwanaantooduna, xukuumada dhexe (federaalka) oo masuuliyad gaar ah u leh arrimaha caalamiga ah sida (lacagta, difaaca) xidhiidhka dibada) iyo Deegaanada oo masuuliyad khaas ah u leh arrimaha la xidhiidha ismaamulkooda.

Awooda wada jirka ah ee ka dhexaysa xukuumada dhexe iyo kuwa Deegaanada waxaa weeyi waa iyaka oo si wadajir ah oo soo roga Canshuuraha Macaashul Macaashka ee la saaro hay'adaha horumarinta ee ay sida wadajirka ah u wada aas'aasaan, cabshuur saarista shaqooyinka culus ee macdan qodista, Batroolka iyo gaaska dabiiciga ah, canshuurta ku soo rogida macaashul-macaashka faa'iidada ganacsiga, shaqada, tan iibka, dakhliga canshuur ee loo yaqaano 'royalty' ururinteeda.

Xilka iyo waajibaadka maamulada magaalooyinka waxaa ka mid ah canshuur saarista ilaha dakhli iyo ururinteeda, maamulista dhulka iyo khayraadka dabiiciga ah ee ka jira goobaha hoos yimaada Maamulkooda, suggida Amniga iyo nabadgelyada oo loo dhiso xog boolis u ku filan aslixinteeda, goobaha hoos yimaada maamulkooda oo ay ka soo saaraan shuruuc awaamiir, islamarkaana dhaqangelayaan heshiisyo iyo mucaahadooyin ay la galaan magaalooyinka dalalka dibada sida arrimaha farsamada, dhaqaalaha iyo kuwo dhaqanba.

Itoobiya waxay hada ku hawlan tahay xoojinta xidhiidhka dalal kala duwan oo caalamka ka tirsan. Xidhiidhkaasna waa mid lagu doonayo in hawlaha horumar lagaga dhigo kuwo taabagal ah, islamatkaana loo abuur fursad suuq balaadhan oo xoojin kara dhaq-dhaqaaqyada horumar, xoojinta & dhismaha hanaan dimuqraadiyadeed, abuurista maamulo iyo hay'ado dimuqraadiyadeed oo wax ka tari doona gargaarka & amaahda (daymaha) iyo waliba taageerada farsamo kasbashadeeda. Guud ahaan, xidhiidhka caalamiga ee itoobiya waa mid ku dhisan xoojinta hawlaha horumar, dimuqraadi iyo ka soo hoynta natiijo wax ku ool ah.

Ereyada furaha u ah cutubka 1^{aad}

Heshiiska Borotokoolka:	Waa heshiis dhex mara dalalka ee ku saabsan iskaashiga dhinacyada waxbarashada, dhaqanka iyo dhaqaalaha
Xisbi siyaasadeed:	Waa urur siyaasadeed oo ka kooban qayba kala duwan oo bulshada ka tirsan kaas oo u taagan ilaalinta madax banaanida iyo danaha bulsho iyo dhaqaale; islamarkaana loo aas'aasay in talada dawlada uu ku qabsado tartan doorasho madax banaan
Cashuurta Royaltiga:	Waa cashuurta uu bixiyo abwaanku marka uu iibiyo buugaagta ama uu soo bandhigo fanka/suuganta iyo farshaxanka. Sido kale hadi uu markale iibiyo ama soo banhigo waa cashuur uu bixinayo inta goor ba.

Nidaamka Dimuqraadiyada

Laylisyada Guud ee Cutubka 1^{aad}

Ardayeey layliskan ku roga buugaantiina, kadibna ka shaqeeya

I. Erayadan ama weedhahan soo socda ku qor 'Run' ama 'Been' hadba ta ku haboon.

1. Dhismaha hanaanka dimuwraadiyadu waa abuurista muwaadiniin iyo dhaqan dimuqraadiyadeed.
2. Qodobada saldhiga u ah dhismaha nidaamka dimuqraadiyadeed waxa weeyi xurmaynta rabitaanka iyo xuquuqaha Aadamiga & tan dimuqraadiyada.
3. koomishinka xuquuqda aadamahu waa hay'ad sida kuwa kale ee daryeela xuquuqaha hormood ka ah sugida sareynta sharciga.
4. Xidhiidhka dibada ee Itoobiya wuxuu u soo hooyay faa'iido ah inay hesho taageerada ay ugu baahan tahay horumarka & dhismaha hanaanka dimuqraadiyadeed.
5. Canshuur saarista Macaadinta Batrool & tan gaaska dabiiciga ah waxaa iska leh xukuumada dhexe oo kaliya.

II. Isku aaddi erayadan ku kala hoos qoran xarfaha 'B' iyo 'T' midba ta ku haboon.

'B'	'T'
1. Waa hay'ad ka shaqeysa ilaalinta xuquuqaha Aadamiga iyo tan dimuqraadiyada	b) Qalabka warbaahinta
2. Waa hay'ad hubisa shuruucda, qaynuunka iyo Awaamiirta kaleba inaysan ahayn kuwa ka hor imaanaya Aadamaha	t) Hay'ada dhagaysiga cabashooyinka
3. Waa hay'ad dabagal ku sameysa inay Qaybaha fulintu dhawreen iyo in kale Dhaqangelinta xuquuqaha & danaha Shaqsi ee lagu xusay sharciga.	j) Ururada bulshada rayidka ah
4. Wa hay'ad ka shaqeysa xoojinta ka qayb-galka Dadweynaha si ay cadcadaan iyo la xisaabtan shaqo Ku dheehantahay.	x) Komishinka xuquuqaha aadamaha
5. Waa hay'ad xogta dhabta ah wakhtiga ugu haboon u soo gudbisa dadweynaha	kh) koomishinka anshaxa

Nidaamka Dimuqraadiyada

III. Kadib markaad Akhridaan weedhahan iyo meelaha banaan ku buuxiya erayada ku haboon.

1. _____ waa hay'ad ama urur ka madax banaan qaab-dhismeedka dawliga ah, islamarkaana ah mid iskii isku xil qaaday masuuliyad ahaan.
2. _____ waa hay'ad dawli ah oo dadka qaba cabashooyinka leh waa nalagu xadgudbay ay u gudbisan karaan cabashadooda, kadibna, furta baadhitaan dib u eegid, ugu dambeyna go'aan ka soo saarata ama xukun rida kama dambeyn ah.
3. Si loo furdaamiyo farqiga ama isfahan la'aanta, Waxaa habboon in lagu xaliyo waa _____, _____ iyo _____.

IV. soo socda, Jawaabta saxda ah ka dooro. Su'aalahan

1. Maxay tahay sobobta loo leeyahay sareynta sharcigu waa aas'aaska dhismaha hanaan dimuqraadiyadeed?
 - b) Maadaama oo u qodobkani siinayo damaanad ah in talada hab dimuqraadi ah uun lagu qabsan karayo
 - t) Maadaama oo u qodobkani damaanad siinayo xuquuqaha Adamiga & tan dimuqraadiyadeed ee muwaadiniinta.
 - j) Maadaama oo u qodobkani siinayo damaanad dhammaan shucuubaha dalka xuquuqo-sinaansho.
 - x) Dhammaan.
2. Kuwan soo socda teebaan ahayn dabecada muwaadinka dimuqraadiga ah?
 - b) Wuxuu garanayaa xuquuqaha aadamiga & tan dimuqraadiga ee dadka si taxadar ku jiro.
 - t) Wuxuu aaminsan yahay in farqigu yahay arimaha saldhiga u ah dimuqraadiyada.
 - j) Wuxuu qirayaa, islamarkaana sugayaa xuquuqaha Adamiga & tan dimuqraadiga ee muwaadiniinta.
 - x) Midnaba
3. Waa goorma marka la leeyahaywuu qaatay dhaqanka dimuqraadiyadeed?
 - b) Marka u farqiga & fikradaha kale u xurmeeyo ama dulqaad u yeesho
 - t) Marka u isfalan la'aanta hab nabad-gelyo iyo is'aaminaad ku xaliyo
 - j) Marka lagu guul daraysto in la xaliyo farqiga & isfahan la'aanta oo ruux dhinac dhax dhaxaad ah loola tago islamarkaana loo hogaansamo go'aanka la rido.
 - x) Dhammaan.

V. Jawaabo koo-kooban ka bixiya su'aalahan soo socda;

1. Ugu yaraan sheeg saddex ka mid ah qodobada aas'aasiga u ah dhismaha hanaanka dimuqraadiyada
2. Sharaxa farqiga iyo ka midaysnaanta xukumada Federaalka & kuwa Deegaanada
3. Sheega laba hay'adood oo ka shaqeeya hawlaha daryeelka xuquuqaha Adamiga iyo tan dimuqraadiyadeedba.